

עמיחי כנרתי

לע"נ הרב בנימין הרלינג זצוק"ל
דמותו האצילה ומידותיו הנעלות
לא ימושו מלב מכיריו.

גדר קידוש-הלבנה

גדרה של ברכת הלבנה הנאמרת על ידינו פעם בחודש, טעונה ביאור. האם ברכה זו היא ברכת השבח או ברכת הראיה, האם ראיית הלבנה מעכבת. גם שאילת השלום הנהוגה בברכה זו, דורשת עיון. בשאלות אלה ובמסתעף ידון מאמר זה.

יש להתבונן בגדר ברכת-הלבנה¹, מנין נובע חיובה.

דהנה יש אפשרות לבארה מטעם ברכת-הראיה, שראית ענינים מסוימים מצריכה ברכה, ויש אפשרות נוספת לבארה - מטעם ברכת-השבח, כעין ברכת יוצר המאורות וכו'.

נפק"מ פשוטה בין שני הצדדים, האם צריך לראות את הלבנה לפני הברכה. נחלקו בזה גדולי הפוסקים לגבי סומא, האם יכול לברך ברכת הלבנה.

דעיין במגילה (וכד, א) שאיתא שם במשנה "סומא פורס את שמע" ומבארת הגמרא טעם הדין בגלל שיש לסומא הנאה מהאור, שבנ"א רואים אותו ומצילים אותו ממכשולות בדרך.

ברור שטעם זה שייך רק בברכת-השבח כמו יוצר המאורות, שיש בה תנאי² בעלמא של הנאה מהדבר, אבל הנאה זו אינה מועילה לברכת-ראיה³.

דעת הרדב"ז (שו"ת, חלק א' תשובה שמ"א) שסומא אינו יכול לברך ברכת-הלבנה, בגלל שהיא ברכת ראיה, ודעת המהרש"ל (שו"ת, תשובה ע"ז) שסומא יכול לברך בגלל הנאתו מהלבנה⁴, דהיינו נוקט שהיא ברכת-השבח.

1. כך שמה אצל הספרדים. אצל האשכנזים מכונה "קידוש-לבנה", שם שמצריך ביאור, ואכמ"ל.
2. צריך לבאר מדוע זהו תנאי בברכת-השבח על מנהגו של עולם שגם הוא יהנה ממנה, ועכ"פ חזינן שסגי גם בהנאה קטנה, כמו הנאת סומא מהאור.
3. ע' אנצ' תלמודית, חלק ד', עמ' תקמ"ח לגבי ברכת בורא מאורי-האש.
4. בתשובת המהרש"ל שם כתב בתוך דבריו, שגם לגבי ברכת הלבנה "אמרו בה עד שיאותרו

והנה אף שאיננו כדאים להכניס ראשנו במחלוקת זו⁵, יש להעיר שפשטות הגמרא (ירושלמי), הרמב"ם ושו"ע מסייעים לשיטת הרדב"ז.

דהנה בירושלמי (ברכות ט ע"ב) איתא לשון "הרואה לבנה בחידושה", וכן ברמב"ם (ברכות י, טז) ושו"ע (תכו, א) העתיקו לשון זו, ומבואר שהוה ברכת-ראיה.

ברמב"ם הדבר ניכר מאד, שכן הלכות ברכת-הלבנה מופיעים בפרק י' מהלכות ברכות, בתוך ההלכות של ברכות-הראיה והשמיעה, וכבר לימדנו הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל ש"כל בקי בדרכו של הרמב"ם יודע, שרוב כוונתו נלמד ע"י לדרוש סמוכים בסידורו"⁶.

נפק"מ נוספת מתפישת ברכת-הלבנה כברכת-ראיה היא בכך, שלכא' ככל ברכות הראיה אין חובה לברכה, אלא שאם ראה - חייב לברך, וכן נקט הגרא"ז מלצר זצ"ל לדינא⁷. אמנם כ"ז מעיקר הדין, אבל בגלל שברכת הלבנה הוה כקבלת פני שכינה ראוי מאד ללכת ולראות כדי לברך.

התבאר לנו שיש לנקוט לעיקר שברכת-הלבנה היא ברכת-ראיה, וכמדומה שרק בגלל ששייכת לקבוצת ברכות-הראיה שרגילים ללכת להתחייב בברכתם (כגון: ברכת-החמה, ברכת האילנות, ואולי גם ברכת מאורי-האש ועוד) התפשה הרגילה בציבור את הברכה שונה מהאמור.

חומרת השאג"א והגר"ח

אחר שהתברר לנו גדרה של ברכת-הלבנה, עולה מאליי שיש מקום גדול לחומר שנקטו גדולי רבותינו.

דהנה בשו"ת תשובות-והנהגות לגר"מ שטרנבוך שליט"א (ח"ב, סוף סימן רח), כתב:

לאורה", והוה תנאי נוסף, שמוזכר בראשונים ובפוסקים בכמה פרטים לגבי ברכת הלבנה, שבעיני הנאה מאורה, ואכמ"ל (ע' בברכי-יוסף סימן תכו, שהרחיב בנידון).

5. המ"ב (ובבה"ל ריש סימן תכו) מביא את המחלוקת ואינו מכריע (ו"ע"כ נראה לענין סומא דיותר טוב שלא יברך בעצמו ויבקש מאחר שיוציאונו בברכה"). בספר "קידוש לבנה" של הרב יעקב טננבוים שליט"א (ירושלים תשנ"ה) כותב שהכרעת ההלכה נוטה כדעת המחייבים סומא בברכה (ע"ש עמ' כ"ז-כ"ח, מ'-מ"ד ובהערות), וצ"ע קביעה זו, וביותר שהפשטות בסברא נוטה לכא' כפוטרים וכמו שהתבאר. ומ"מ המקור היחיד שיש בדינו מראשונים על סומא הוא בלקט-יושר לתלמיד תרוה"ד (עמ' 70), ושם כותב לחייבו כשיטת מהרש"ל.

6. בשו"ת חוט-המשולש (מובא בנפה"ח מהדורה חדשה עמ' תכ"ט).

7. מובא בספר "קידוש-לבנה" הנ"ל, עמ' קצ"ח, שכך אמר הגרא"ז זצ"ל, ושהחזו"א זצ"ל אמר אחרת, ש"בודאי אין ברכת-הלבנה דומה לשאר ברכות, והוה מצוה גמורה", ע"ש.

"ובכת" מתלמידי הגר"ח מוולוז'ין איתא, שרבים ובעל השאג"א נתכוונו לדבר אחד, שהרואה לבנה בחידושה מברך, משמע תיכף, כמו כל ברכות-הראיה. ואף לפי מסכת סופרים שמברכים רק כשמבוסס, לא יראה אותה עד עתה, שאם ראה נתחייב מיד, ואף ביחיד יברך תיכף".

והיינו שהואיל ונקטו בגדר ברכת-הלבנה שהיא ברכת-הראיה, א"כ יש מקום להחמיר שלא לראות את הלבנה משהגיע זמנה (ג' או ז' בחודש) עד זמן שמקדשה, שאחרת מיד נתחייב לברכה, ככל ברכות-הראיה.

והן אמנם שהפוסקים מביאים כמעלה לברך דוקא בזמן מוצ"ש, שאז זמן שמחה וראוי להקבלת פני שכינה, אבל הידור זה יכול לגבור⁸ רק על ההידור האחר של "זריזין מקדימין למצוות", ולא על יסוד ההלכה של ברכת-ראיה. ולפ"ז מוכרחים לומר שכל דברי המסכת-סופרים (ריש פרק כ') והראשונים והשו"ע (תכנ, ב) שכתבו לברך דוקא במוצ"ש, איירי רק כשלא הביט לפני-כן, וצ"ע.

ואם ישאל השואל איך יתכן להמנע מראית-לבנה, דבר שלרוב קורה בהיסח הדעת ובלא-מתכוון, תשובתו בציודו, שאפ"ל בפשטות שבברכת-לבנה בעינין ראייה גמורה וברורה של צורת הלבנה, ולא סגי בהבטה חטופה באקראי. וכן משמע קצת מהלשון במסכת-סופרים, שבשעת ברכת-הלבנה "תולה עיניו בה ומברך".

אמנם אחר שראה את הלבנה כתוב בספרים ע"פ הסוד ששוב לא יסתכל בה, אבל בשעת הברכה עכ"פ נראה שראיה גמורה בעינין⁹.

טעם נוסף לחזק חומרא זו נראה ע"פ מש"כ המ"ב (בבה"ל, סימן רי"ח, סוף סעיף א) לחדש, שבברכת-הראיה אם לא ברך מיד אזלא לה הרגשת החידוש שבדבר, וכבר לא יכול לברך בראיה הבאה, עי"ש שמסתפק בזה. ובאמת שהוא נידון גדול באחרונים בקשר לברכות-הראיה האם אפשר לברך על ראייה שניה, יעוין בספר "מעשה-חמד" על ברכת האילנות (עמ' ק"מ-קמ"א) שהביא דעות הפוסקים בנידון¹⁰.

ולפ"ז נתווסף לנו טעם חזק לחומרת השאג"א והגר"ח, שהרי להרבה שיטות בעינין ראייה ראשונה לעיכובא, ואם ראה ולא בירך שוב אינו יכול לברך!

8. ושיטת הגר"א (במעשה-רב, סעיף קנט) שגם על הידור זה אינו גובר, ובעינין לקדש הלבנה מיד בזמנה.
9. וכ"ז אולי שלא כלשון שכתובה במקור-חיים (לבעל החו"י) בסימן תכ"ו: "ואין להסתכל בה רק בתחילת הברכה בהבטה כל דהו", וצ"ע, ויל"ע גם מברכת הראיה של ברקים שבד"כ היא ראייה חטופה, וצ"ע.
10. בדעת המ"ב, ע' בספר "הליכות שלמה", פסקי מרן הגרשז"א זצ"ל בהלכות תפילה וב"ב תש"ס) עמ' רפ"ט הערה 12, שנשארו בצע"ג על המ"ב בבה"ל מול המ"ב (רכ"ו, ה) לגבי ברכת-האילנות.

ברור שכל זה אינו אלא להנהגת חומרא ראויה, שהרי "דבריהם חידוש, ולא מצאתי דבר זה מבואר בפוסקים"¹¹ (תשובות-והנהגות שם), ופוק חזי מה עמא דבר, שלא נזהרים בזה¹². אבל מ"מ הואיל וחומרא זו נובעת מהגדר הפשוט והברור של ברכת-הלבנה כברכת-הראיה, וכמו שהתבאר, כמדומה שניתן לומר שהמחמיר בזה תע"ב¹³.

להקביל פני אביהם שבשמים

הרמ"א (תכו, ב) מביא: "ויאמר לחברו ג"פ שלום עליך", ומקורו במסכת סופרים ובטור.

והנה בספר לקט-יושר (הנהגות בעל תרוה"ד) כתב דבר חידוש: "לרבו מובהק כשנותן לו שלום בשאר ימות השנה אמר לו שלום עליכם רבי ומורי! לאדם גדול אמר שלום עליכם רבי, אבל כשמקדש הלבנה א"צ לדקדק בנתן שלום לרבו" ועמ' 170.

ובפשטות צע"ג טעמו של דבר, איך ניתן להקל במצוה של כבוד ומורא רבו, שמכללה "לא יתן שלום לרבו או יחזיר לו שלום כדרך שנותנים לרעים ומחזירים זל", אלא שוחח לפניו ואומר לו ביראה וכבוד שלום עליך רבי, ואם נתן לו רבו שלום יחזיר לו שלום עליך רבי ומורי" (רמב"ם, ת"ת, ה, ה).

הנראה לבאר חידוש זה, דאיתא בתז"ל שברכת הלבנה הוה כהקבלת פני שכינה¹⁴, ע' שני מימרות בסנהדרין (מב, א). הואיל וכך מעלתה - נוהגים לעשותה בריבוי שמחה. דהיינו¹⁵, שיתכן שהשמחה בקידוש-לבנה אינה מדין שמחה הרגילה בכל המצוות, ע' רמב"ם סוף הלכות סוכה ולולב, אלא שהיא גם חלק מצורת הקבלת פני שכינה מתוך שמחה.

ודאיתן להכי, נחזי טעמו של מנהג אמירת "שלום עליכם" לחברו בברכת-הלבנה.

11. אמנם כיוון לזה גם במשמרת-שלום לאדמו"ר מקוידינוב זצ"ל, סימן ל"א, סעיף א'-ב, ע"ש היטב.

12. יש להעיר שגם אם ברכת-הלבנה היא כברכת נהנין וע' לעיל הערה 4, וע' בבה"ל ריש סימן תכו במש"כ "ויש לדחות קצת" דברי ר"ח צאנז, שנראה שכך נוקט, שמשווה לברכת המוציא) שייכת כמובן חומרא זו, ורק אם ננקוט שהיא ברכת שבח אין ענין בה.

13. ואולי לכן בספר "קידוש-לבנה" הנ"ל, שמלא פרטי דינים ומנהגים בענין קידוש לבנה, אינו מביא כלל חומרא זו, רק במילואים (עמ' ר-רא) דן בזה מעט, וכנראה נקט שהוה חומרא יתרתא.

14. עצם הדבר שהקבלת פני שכינה היא גדר הלכתי למעשה בברכת-הלבנה, מפורש כבר בגמ' בדברי אביי: "הילכך נימרינהו מעומד", וכן בראשונים (כגון שאין מקדשין תחת גג, שצריך בגדים נאים, שאין מברכין בליל-שבת ועוד).

15. התבאר היטב בספר "קידוש-לבנה" הנ"ל (במילואים סימן ג), ושכך א"ש למה דוחים את קידוש-לבנה עד מוצ"ש בשביל ההידור של ברכה מתוך יותר שמחה.

וז"ל המהרי"ל¹⁶, רבו של תרוה"ד: "ומה שנותנין שלום לחבירו אחר ברכת לבנה, הכי איתא באו"ז ובמסכת-סופרים. וטעמיהו, הואיל ומצוה רבה עבדי דחשיב ליה כקבלת פני השכינה, ראוי לתת שלום זה לזה מתוך שמחה ולב טוב שקבלו פני השכינה" (שו"ת-מהרי"ל החדשות, סימן מז). דהיינו, שהוא מעשה של הבעת שמחתנו מהקבלת פני השכינה.

לפ"ז אולי יתבארו הדברים, שהואיל וה"שלום עליכם" שייך בשמחתו להקבלת פני שכינה שבברכה, ממילא "אין גבהות לפני המקום", וכעין דאיתא בספר-חסידיים¹⁷ ועוד שכשמזכיר בתפילה את אביו או רבו לא יאמר בלשון כבוד, וצ"ע בכ"ז.

אם כנים דברינו בביאור דברי הלקט-יושר, יתישב בזה פסק של חכם בדורנו לגבי מציאות שכיחה בקידוש לבנה, והיא שהואיל ולא כולם מתחילים לברך ביחד, נוצר מצב שפלוגי נמצא באמצע ברכתו, וחברו לא שם לב לכך ואומר לו "שלום עליכם".

וז"ל ספר אשי-ישראל¹⁸ (מ, לג): "אם עומד באמצע ברכת הלבנה וחבירו אומר לו "שלום עליכם" לא יענה לו, עד שיסיים את הברכה, וכן אם עומד באמצע פסוק לא יענה, אלא יסיים תחילה את הפסוק ואח"כ יענה", ובהערה ציין מקורו: "שמעתי מהגר"י נויברט שליט"א". סתם דבריו ולא חילק.

ולכא' אין פסק זה פשוט לגמרי, דשנינו בברכות (משנה, ריש פרק ב') שבאמצע ק"ש וברכותיה "שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד", א"כ לפ"ז גם באמצע ברכת-הלבנה¹⁹ צריך להיות הדין שאם אדם נכבד²⁰ שואלו בשלום, וכ"ש שאם אדם שהוא ירא²¹ ממנו שואלו בשלום, שיהיה מותר לענות לו אף באמצע ברכה!

הן אמת שכתבו האחרונים ש"לפי מנהגנו כהיום שאין אנו נוהגים לשאול בשלום בבהכנ"ס בעת התפילה, חלילה לשאול או להשיב" (מ"ב, ס"ו, ב, ע"פ המ"א ועוד), אבל לכא' סברא זו אינה שיכת בברכת-הלבנה שנעשית מחוץ לבית-הכנסת, ואדרבה כן נוהגים לשאול בה בשלום!!

16. אמנם בספר קידוש לבנה הנ"ל (ועמ' קפ"ז-ח) מביא ט' (!) טעמים למנהג זה, אבל זה הטעם היחיד בראשונים, וביחוד שפה עסקינו לישב דברי תרוה"ד, שרבו המובהק היה המהרי"ל.

17. ע' בזה בילקו"י, חלק א', עמ' רע"א-ב.

18. לרב פפויפר שליט"א, ירושלים תשנ"ח.

19. התבאר היטב ביביע-אומר (א, יא) הדין של ברכות ארוכות, שדינם שוה לברכות ק"ש (חוץ מברכה"ז שמחמירים בה כתפילה), לעומת הדין של ברכות-קצרות שאין להפסיק בהן.

20. כגון ת"ח, זקן, עשיר (מ"ב ס"ו, ג).

21. כגון אביו או רבו מובהק ושו"ע ס"ו, א, ונחלקו השו"ע והאחרונים האם "מי שגדול ממנו בחכמה" כלול בכבוד או ביראה).

ולדרכנו לעיל נראה ששפיר דמי²², דהואיל וברכת-הלבנה היא כהקבלת פני שכינה אמרינן בזה שלא שייך גבהות לפני המקום, ולכן לא שייך להתיר בה לענות מפני כבוד ומורא, ודוק²³.

22. אפשר לישב בדרך נוספת (וואולי יותר פשוטה), שבד"כ שאלת ועניית שלום מבטאת יחס מסוים לאדם, אבל שאלת שלום והשבתה בברכת-הלבנה שנובעת בגלל מנהג ישראל מטעמים שונים (ולכן מצוי שאומר שלום גם כשאינו מכירו), הרי ענינו שונה לגמרי ולא שייך להתיר, ופשוט. ולדרך זו א"ש הלשון בלקט-יושר, שרק "א"צ לדקדק" אבל שרי, ודוק.

23. והיינו, שגם אם לא נטען שקבלת פני שכינה יוצרת מצב של עמידה לפני המקום, כתפילה שקי"ל בה שאפ' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק, מ"מ לפחות שייך בה הטענה של "אין גבהות לפני המקום" כמבואר בלקט-יושר. ונפק"מ מזה, לדין ענית קדושה / איש"ר / ברכו שעקרונית מושווה לדין השבת שלום מפני הכבוד והיראה, שאם פוסק מפני כבוד ב"ו ק"ץ מפני כבוד הקב"ה (כמבואר בתוס' ברכות יג, ושו"ע סו, ג), הרי הפסקה זו תהיה מותרת באמצע ברכת-הלבנה, ודוק.